

METAFYZIKA

KNIHA DVANÁCTÁ

POČÁTKY SMYSLOVÝCH PODSTAT. POSLEDNÍ PŘÍČINA VŠEHO JSOUCNA. JSOUCNOST NEJVYŠŠÍ BYTOSTI

1. Podstata a její druhy

Naše zkoumání se týká podstaty (*úsía*), neboť se hledají počátky a příčiny podstat. 1069 18

(1) Vskutku, je-li vesmír (*to pán*) druhem celku, | je podstata jeho první částí; i podle pořadí <kategorií> je podstata něčím prvním, potom je ‚takové‘, pak ‚koliké‘. 20

(2) Zároveň však to posledně uvedené není jsoucím toho druhu, že by se tak mohlo nazvat zhola (*haplós*), nýbrž je jakostí (*poiotés*) a pohybem, je jsoucím tak jako nebílé a nerovné; ovšem i o jsoucnosti toho se vyjadřujeme, jako když říkáme ‚je nebílé‘.

(3) Dále z ostatních <kromě podstaty> nic nemůže být odloučené.

(4) Konečně to dosvědčují také staří <myslitelé> svou činností; neboť hledali počátky, prvky a příčiny podstaty. Filozofové dnešní doby pak za podstatu pokládají spíše obecně; neboť rody jsou obecné, jež především prohlašují za počátky a podstaty, poněvadž jejich zkoumání postupuje po způsobu 25

logickém.* Dřívější filozofové <spíše za podstatu> považovali jednotlivé věci (*ta kath' hekasta*), jako oheň a země, nikoli | obecné, tj. tělo.

Podstata je však trojí; (A) jedna je smysly vnímatelná, již všichni uznávají a jež je opět (a) jednak pomíjející, jako rostliny a zvířata, (b) jednak nepomíjející, jejíž prvky musíme také hledat,* at' je jeden nebo at' je jich více. (B) Mimoto je jiná podstata, nehybná, o níž někteří tvrdí, (a) že je odloučená, a kterou jedni rozdělují opět ve dvě, | (b) kdežto druzí počítají k jedné podstatě ideje a matematické předměty; jiní však tuto podstatu přiznávají jenom matematickým předmětům. Ony první podstaty, | (A) poněvadž jsou ve spojení s pohybem, náležejí do fyziky, (B) posledně jmenovaná však náleží jiné vědě,* ježto obě nemají společný počátek.

Podstata smysly vnímatelná však podléhá změně. Děje-li se však změna z členů | protikladných nebo středních, ale přece ne ze všech protikladných – neboť nebilý je také hlas –, nýbrž z protivy,* musí být něco podkladem (*hypeinai*), co se mění v protivu; neboť protivy samy se nemění.

2. Počátky vznikání a změny

Dále, něco trvá (*hypomenei*), protiva však netrvá. Je tedy něco třetího vedle protiv, to je látka.

Jsou-li pak čtyři způsoby změny (*metabolé*), (a) buď z hlediska podstaty (*kata to ti*) | nebo (b) jakosti (*kata to poi-on*), (c) kolikosti (*to poson*) a (d) místa (*pú*); a změnou podstaty (*kata tode*) je prostý vznik a zánik, změnou kolikosti (*kata to poson*) růst a úbytek, zjištěním pak <jakostní> změna trpných vlastností (*kata to pathos*) a konečně změnou místa (*kata topon*) je místní pohyb, tedy <všechny> jednotlivé změny se pokaždé dějí vzhledem k příslušným protivám. Nutně se tedy mění látka, poněvadž obsahuje možnost | obou protiv.

Poněvadž však jsoucno je dvojího druhu, mění se všechno, co je v možnosti, v jsoucno ve skutečnosti, například bílé v možnosti v bílé ve skutečnosti. Podobně je tomu u růstu a úbytku. Proto nejenom nic nemůže vzniknout z nejsoucího nahodile, nýbrž také všechno vzniká ze jsoucího; | totiž z toho, co je v možnosti, ve skutečnosti však není. A to možné je Anaxagorovo *jedno* – to je zajisté přílehavější vyjádření než jeho „všechno dohromady“ a Empedokleova směs a Anaximandrův <výklad přírody> a jak to míní Démokritos výrokem: „Všechno bylo dohromady v možnosti, ne ve skutečnosti.“ A tak je možno říci, že se svým pojetím dotkli látky.

Všechno, co se mění, má látku, | ovšem různou <v jednotlivém případě>; také nepomíjející tělesa, jež nemají vznik, ale ovšem mají pohyb (*forá*), mají látku, ovšem ne takovou, jež vzniká, nýbrž látku pro pohyb odkud a kam.

Někdo by však mohl být v nesnázi, jakého rázu je nejsoucno, z něhož se vznik uskutečňuje; neboť nejsoucno je trojí.* Odpověď zní: Je to nejsoucno v možnosti, je-li takové; ale ne z kterékoli vzniká cokoliv, nýbrž různé z různého.* Proto ani nedostačuje věta, že všechny věci byly | dohromady; neboť se rozlišují látkou. Vždyť proč by jich bylo neomezené množství a ne jedna? Neboť rozum (*nús*) je <podle Anaxagory> jeden, takže kdyby i látka byla jenom jedna, pouze to by se bylo uskutečnilo, čím látka byla v možnosti.

Jsou tedy tři druhy příčin a tři počátky; dva tvoří protiva, jejímiž členy jsou pojem (*logos*) a tvar (*eidos*), druhý zbavenost (*sterésis*), a třetí <druh> je látka (*hýlě*)*.

3. Poznámky o tvaru a podstatě

Potom je třeba říci, že nevzniká ani látka, ani tvar, totiž látka poslední a tvar poslední (*eschata*)*.

1070^a V každé změně je to, co se mění, | něčím, mění se z něčeho v něco. To, čím se něco mění, je první hybný činitel (*to próton kinún*), to, co se mění, je látka, to, v co se mění, je tvar. Nemělo by tedy konce <vznikání počátků>, kdyby vznikal nejen okrouhlý kov, nýbrž také okrouhlé a kov. Proto je nutno někde se zastavit.*

5 Dále je třeba říci,* že každá podstata vzniká | z něčeho stejnojmenného, neboť člověk plodí člověka,* a to platí o podstatách přírodních, ale i o všem jiném.

Neboť všechno vzniká buď uměním nebo přírodou nebo náhodou anebo bezděčně,* samo od sebe. Umění je počátek <pohybu> v jiném <druhu věci>, příroda je počátek uvnitř některého <druhu> věci. Obě zbývající příčiny mají se <k přírodě a k umění> jako zbavenosti.

10 Podstaty jsou však na počet tři, (a) předně látka | tím, že se ukazuje být něčím určitým – neboť to, co souvisí pouhým dotykem a ne přirozeným sjednocením* (*symfysis*), je látka a podklad; (b) za druhé přirozenost, ke které *toto zde** <má sklon>, jako určitý stav (*hexis*); (c) konečně jako třetí jednotlivá podstata, jež je složena z obou prvních, například Sókratés nebo Kallias. U mnohých věcí pak *toto zde* není mimo složenou podstatu, například tvar domu, | nemyslí-li se <tvarem> umění.* Tu není vznik a zánik, ale dům bez látky a zdraví a všechno, co náleží oblasti umění* jest a není jiným způsobem. Mů-
15 že-li něco být mimo složené podstaty, je to jenom v oblasti přírody.* Proto ne nesprávně Platón učil,* že je tolik ideálních tvarů (*eidé*), kolik je věcí v přírodě, jsou-li ovšem jiné tvary než takové jako oheň, maso, hlava. | Neboť to všechno je látka, a poslední je látka toho, co je podstatou v nejvlastnějším
20 smyslu.*

Hybné příčiny jsou pak příčinami před vznikem něčeho, kdežto to, co je příčinou jako pojem (*logos*), je zároveň. Neboť je-li člověk zdravý (*hygiainei*), je také zdravý (*hygieia*) a podobně kovové koule a kovová koule sama jsou zároveň. Je však

třeba zkoumat, zda něco má také další trvání.* | U některých 25 věcí totiž tomu nic nebrání. Taková je snad například duše,* ne celá, nýbrž rozum (*nús*);* neboť je asi nemožné, aby celá měla další trvání.

Je tedy zřejmo, že z těchto důvodů* není třeba uznávat jsoucnost idejí. Neboť člověk plodí člověka, jednotlivce jednotlivce. A podobně je tomu v oblasti umění; neboť umění lékařské | je 30 souhrnem (*logos*) zdraví.

4. Stejnost nebo různost počátků, podstaty a ostatních kategorií

Příčiny a počátky jsou (1) v jednom smyslu pro různé věci různé, (2) v jiném, mluví-li se obecně a podle obdoby (*kat' analogián*), jsou pro všechno tytéž.*

(1) Neboť by snad někdo mohl být v nesnázi, zda počátky a prvky podstat a vztahů (*ta pros ti*)* jsou různé či tytéž, a | rovněž u ostatních kategorií. 35

Ale bylo by to něco zvláštního, kdyby pro všechno byly tytéž. Neboť podstata a vztahy by pocházely z týchž počátků. | Kte- 1070^b ré by to tedy byly? Neboť nad podstatou a ostatními kategoriemi není nic společného a prvek je přece dříve* než to, čeho je prvkem. Avšak ani podstata není prvkem vztahů, ani žádný z nich prvkem podstaty.

Dále, jak by všechno mohlo | mít tytéž prvky? Žádný prvek 5 přece nemůže být ztotožňován s tím, co se z prvků skládá, například se <slabikou> *BA* <není totožné> ani *B*, ani *A*; nic pomyslného (*ta noéta*) proto nemůže být prvkem, jako například jsoucno nebo jedno, neboť tyto náležejí také každé věci ve složeninách.

Žádný prvek by tedy nemohl být podstatou nebo vztahem. A přece je to nutné. Proto není pravda, že by | všechno mělo 10 stejné prvky.

(2) Anebo spíše, jak jsme řekli, v jednom smyslu je to pravda, v jiném nikoliv. Tak například u smyslových těles (*ta aisthēta sómata*) je tvarovým prvkem (*eidos*) teplo a v jiném smyslu studeno jako zbavenost, látkou však je to, co o sobě je teprve v možnosti teplé a studené, podstatami pak jsou jak tyto prvky, tak to, co z nich vzniklo, čeho jsou počátky, anebo co snad vzniká jako jedno | z tepla a studena,* například maso nebo kosti. Neboť to, co z nich vzniklo, musí se od nich lišit (*heteron einai*). Zde tedy prvky a počátky jsou tytéž, u jiného jsou však jiné. Proto nelze říci, že by všechno mělo tytéž prvky, leda jenom analogicky, jako kdyby se řeklo, že jsou tři počátky: tvar, zbavenost a látka. Ale každý z nich | je u každého rodu různý. Tak u barvy <jsou tři počátky> běl, čern, plocha; <počátky> z nichž vzniká den a noc,* jsou světlo, tma a vzduch.

Ježto však příčinou není jenom to, co je ve věci obsaženo, nýbrž i něco vnějšího, jako například hybný činitel, je zjevné, že počátek a prvek jsou něco různého. Obé je však příčinami a v ně se dělí počátek, jenže jedno | jako činitel, působící pohyb nebo klid, je počátkem a podstatou.* A tak podle obdoby jsou tři prvky, příčiny a počátky jsou však čtyři. Přece však jsou pokaždé různé, a též první příčina, ta, jež působí pohyb, je pokaždé jiná. Například u zdraví, nemoci, těla je hybným činitelem umění lékařské, u tvaru, neuspořádanosti, staviva je hybným činitelem stavitelství. [To jsou druhy, v něž se rozděluje | počátek.]

Ježto však hybným činitelem u přírodních věcí, například u člověka, je člověk, avšak u plodů rozumu (*dianoia*) tvar nebo jeho protiva, byly by v jednom ohledu jenom tři příčiny, v jiném čtyři. Neboť umění lékařské je nějak zdravím, umění stavitelské tvarem domu a člověk plodí člověka.*

Ale mimoto je ještě činitel, | který, jsa ze všeho první, pohybuje vším.*

5. Pokračování o stejnosti nebo různosti počátků a podstat

Ježto však některé věci jsou odloučené (*ta chórista*), jiné nikoli, | jsou věci prvního druhu podstatami. A proto jsou příčiny všech věcí tytéž, poněvadž bez podstat není vlastností (*pathé*) ani pohybů.

Takovými příčinami jsou asi duše a tělo,* nebo rozum (*nús*) a žádostivost (*orexis*) a tělo.

Ale ještě jinak jsou počátky analogicky tytéž, totiž jako skutečnost | a možnost. Avšak i ty jsou u různých věcí různé a vyskytují se různě. U některých věcí totiž je totéž hned ve skutečnosti, hned v možnosti, jako víno, maso nebo člověk. Ale i ty náležejí k uvedeným příčinám. Ve skutečnosti totiž je tvar, je-li nezávislý (*chóriston*), a výsledek z obou* <tvaru a látky> a zbavenost, například | tma nebo chorobnost; v možnosti však je látka, neboť ta je mocna stát se obojím <tvarem i zbaveností>. Jinak se však rozlišuje podle skutečnosti a možnosti to, co nemá stejnou látku, co tedy nemá ani stejný tvar, nýbrž jiný. Tak příčina člověka zahrnuje jako látku (a) prvky, oheň a zemi, pak (b) specifický tvar člověka a (c) něco jiného mimo něj, co působí | jako vnější příčina, například otec, kromě toho (d) slunce a (e) ekliptiku, jež nejsou ani látkou, ani tvarem, ani zbaveností, ani něčím tomu podobným, nýbrž jsou hybnými příčinami. Dále je třeba přihlídnout k tomu, že o jedněch lze říci, že jsou obecné, o druhých nikoli.

Prvními počátky všeho je totiž to, co nejprve ve skutečnosti je *toto zde*, a dále to, co je v možnosti. To | tedy nemůže být obecné. Neboť počátkem jednotliviny je jednotlivina. Může se sice říci, že člověk je počátkem člověka obecně, ale <ten počátek> není nikým; spíše Peleus je počátkem Achillea, počátkem tebe je tvůj otec, toto <písmeno> B je počátkem této <slabiky> BA, vzato pak B <obecně> je počátkem BA zhola.

- 25 Potom, pokud příčiny podstat jsou příčinami všeho, | příčiny a prvky podstat, které nenáleží témuž rodu – jako barvy, tóny, podstaty, kolikost –, budou, jak již bylo řečeno, vždy jiné u jiných, pokud neuvažujeme analogicky. A také u toho, co náleží témuž druhu, jsou různé, ne podle druhu, nýbrž proto, že každá jednotlivina má jinou příčinu; tak jednou jako počátek je tvá látka, tvůj hybný činitel, tvůj tvar, jindy je to moje látka, avšak z hlediska obecného pojmu jsou tytéž.
- 30 Co se týče otázky, co jsou | počátky a prvky podstaty, vztahu a jakosti, zda jsou tytéž či různé, je zřejmé, uvážíme-li mnohost způsobů, jak se vypovídají, že jsou pro každou věc tytéž. Jestliže je však rozlišujeme, nejsou tytéž, nýbrž různé, až na uvedený způsob (*hódi*). V jistém smyslu nebo podle analogie jsou ovšem tytéž, poněvadž jsou látkou, tvarem, zbaveností
- 35 a hybnou silou (*to kinún*), a v jiném smyslu jsou příčiny | podstat příčinami všeho, poněvadž jejich odstraněním odstraňuje se vše ostatní. A také to, co je dle završení první, je příčinou všeho. Avšak v jiném smyslu je tolik různých počátků, kolik je protiv, jimiž se nemíní ani rody, ani se nevypovídají mnoha způsobů; | a mimoto je různost látek <jednotlivých věcí>.
- 1071^b Je tedy vyloženo, co jsou počátky věcí smysly vnímatelných, kolik jich je a v jakém smyslu jsou tytéž a v jakém různé.*

6. Nutnost věčné, nehybné a skutečné podstaty jako příčiny, počátku všeho

- Ježto jsme však uznali tři podstaty,* dvě přírodní a třetí nehybnou, je třeba promluvit o této <třetí> a říci, že musí být nepomíjející | nehybná podstata.
- 5 Neboť podstaty jsou prvními ze jsoucen, a kdyby byly všechny podrobeny zániku, bylo by pomíjející všechno. Ale je nemožno, aby pohyb buď vznikl nebo zanikal, neboť byl vždy (*aei*). Totéž platí o čase. Kdyby totiž nebyl čas, nebylo

by rozlišení „dříve“ a „později“. Proto je pohyb zrovna tak nepřetržitý jako čas.* Neboť čas je buď totéž co pohyb, anebo je jeho nějakým určením. Žádný pohyb však není nepřetržitý, leda pohyb místní, totiž pohyb v kruhu.* 10

Avšak kdyby byl činitel schopný pohybovat nebo působit, jenž by však nebyl činný (*energún*), nebylo by pohybu.* Neboť je možno, že to, co má pouze schopnost, není skutečně činné. Nic by tedy neprospělo, kdybychom předpokládali věčné podstaty, | jako činí ti, kdo uznávají ideje, kdyby v nich nebyl počátek schopný působit změnu. Ale jistě by nestačil ani takový počátek, i kdyby mimo ideje byla jiná podstata. Neboť kdyby nebyl skutečně činný, nebylo by pohybu. Ale ani tehdy, kdyby byl skutečně činný, kdyby však jeho podstatou byla možnost; nebylo by totiž pohybu nepomíjejícího. Neboť to, co je v možnosti, může nebyť. Musí | tedy být takový počátek, jehož podstatou je skutečnost. 15 20

Dále tyto podstaty musí být bez látky.* Neboť musí být nepomíjející, je-li ještě jinak něco nepomíjejícího. Proto jsou skutečností.

A přece je tu nesnáz.* Neboť, jak se zdá, všechno, co je činné, může být činné, ale ne všechno, co může být činné, také skutečně činné jest, takže by možnost byla dříve. | Ale kdyby tomu tak bylo, nebylo by ze jsoucná nic. Vždyť je možno, že sice něco může být, ale ještě není. 25

Taková nemožnost ovšem vyplývá ze stanoviska starých teologů,* kteří odvozují svět z Noci, a ze stanoviska fyziků, kteří tvrdí, že „všechny věci byly dohromady“. Neboť jak by se v nich mohl uskutečnit pohyb, kdyby tu nebylo nic, co jej činností působí (*energeia ti aition*)? Stavivo se přece nemůže | pohybovat samo od sebe, nýbrž pohyb působí stavitelství, ani se nepohybují menstruače nebo země, nýbrž pohybu se jim dostává od semene a chámu. 30

Proto někteří filozofové uznávají stálou skutečnost, například Leukippos a Platón; neboť praví, že pohyb je stále. Ale neříkají,

35 proč to tak je a který je to pohyb, ani jej blíže neurčují a neo-
značují jeho příčinu. Neboť nic | se nepohybuje, jak se právě
nahodí, nýbrž musí tu vždy něco být jako příčina, jako se teď
víc pohybuje tímto způsobem od přírody a tímto opět vnějším
donucením, ať rozumem nebo něčím jiným.

1072^a Dále, který druh pohybu je první? Neboť v tom je velký roz-
díl. Jistě ani Platónovi není | možno <za první hybnou příčinu>
prohlásit to, co někdy pokládá za počátek, co samo sebou pohy-
buje. Neboť duše je později, totiž zároveň s nebem, jak praví.*

5 Tedy mínění, že možnost (*dynamis*) je dříve než skutečnost
(*energeia*), je v jednom smyslu správné, v jiném mylné, a jak,
to bylo řečeno dříve.* Že však | skutečnost je dříve, dosvědčují
Anaxagorás – neboť rozum je ve skutečnosti – a Empedoklés
svými počátky, láskou a svárem, a filozofové jako Leukippos,
kteří tvrdí, že pohyb je stále. Proto nebyly chaos nebo noc po
celý čas bez konce, nýbrž stále tytéž – buď v kruhovém pohybu
nebo jinak –, poněvadž skutečnost je dříve než možnost.

10 Je-li pak totéž | stále v kruhovém pohybu, musí být něco trva-
lého, co je stále stejnoměrně činné. Jestliže však má být vznik
a zánik, musí být něco jiného, co je stále činné tak a opět jinak.
Musí tedy být činné jedním způsobem podle sebe sama (*kath'*
hauto), v jiném podle jiného (*kat' allo*); a to buď podle toho,
co je různé <neboli třetí>, nebo podle toho, co je první. Nutně
15 tedy podle prvního. Neboť právě to | je příčinou pohybu pro
druhé i třetí. První je tedy lepší. Neboť první bylo příčinou
stálé stejnoměrnosti a druhé příčinou střídání, a obé zároveň
je zřejmě příčinou stálého střídání.* Tedy tak se to má vskutku
také s pohyby. Proč by se tedy měly hledat jiné počátky?

7. Bůh a jeho podstata

20 Poněvadž je tomu vskutku tak, a naopak kdyby tomu tak ne-
bylo, | muselo by všechno vzniknout z Noci a ze „všeho dohro-

mady“ a z nejsoucná; dají se tedy asi řešit nesnáze, o něž tu
jde, i je skutečně něco, co se ustavičně pohybuje v neustálém
pohybu, a to v pohybu kruhovém. Vysvítá to nejen z rozumové
úvahy (*logó*), nýbrž i z pozorované skutečnosti (*ergó*). A tak
první nebe musí být věčné (*addios*).

Proto je také něco, co pohybuje. Ježto však pohybované
a pohybující zároveň* je středem, je | tedy něco, co pohybu- 25
je, aniž je pohybováno, a co je věčné, podstata a skutečnost
zároveň.

Tím způsobem však pohybuje žádané (*to orekton*) a myšlené
(*to noéton*), aniž je pohybováno. První žádané a první myšle-
né* jsou však totožné. Neboť žádané je to, co se zdá dobrým,
prvním předmětem chtění (*to biléton*) je však to, co dobré jest.
Něco žádáme proto, že se nám zdá, že je to dobré, a ne na-
opak, že by něco bylo dobré proto, že to žádáme. | Počátkem je 30
však myšlení (*noésis*)*.

Myslicí duch (*nús*) je však pohybován myšleným (*noéton*).
Myšlena je však jedna z řad (*systoichía*) <protiv>* o sobě a v ní
je podstata první, a to opět jednoduchá a skutečná. Jedno a jed-
noduché však není totéž; neboť jedno znamená míru, jednodu-
ché však určité ustrojení.*

V téže řadě však právě je také dobré a | žádané pro ně samo; 35
a první je | vždy nejlepší nebo obdobou nejlepšího. Že však
účel náleží mezi nepohybované, ukazuje rozdělení <významů>. 1072^a
Neboť účel je (a) účelem pro něco (*tini*) a (b) účelem něčeho
(*tinós*)*, z nichž druhý může být mezi nepohybovanými, první
nikoliv. Účel <v druhém smyslu> však pohybuje jako milované*
a tím, co je tak pohybováno, pohybuje pak ostatním.

5 Je-li tedy něco pohybováno, může | se chovat také jinak.
A tak je-li nejprve skutečností pohyb z místa na místo (*forá*), je
také skutečností, již je pohybováno. Vzhledem k ní však může
se chovat jinak co do místa, i když ne co do podstaty. Ježto
však je něco, co pohybuje a samo je nehybné, a poněvadž je ve
skutečností, nemůže se vůbec nikdy chovat jinak. Neboť míst-

10 ní pohyb je první mezi změnami a prvním místním pohybem je zase pohyb v kruhu, který | působí ono <nehybné>.* Je tedy nutně něčím jsoucím, a pokud je nutným jsoucнем, je dobré, a tak jako dobro je počátkem. Nutnost se totiž vypovídá několika způsoby; (a) něco je nutné vnějším donucením,[†] poněvadž směřuje proti puzení (*hormé*), nebo (b) je nutné to, bez čeho není něco dobré, (c) nebo za třetí že se nemůže chovat jinak, nýbrž je zhola.

15 Takový je tedy počátek, na němž závisí nebe a příroda. Způsob jeho života (*diagóge*) | je vrcholem dokonalosti,[‡] jakého se nám dostává jenom nakrátko. Neboť je tak stále – nám je to nemožno –, ježto jeho skutečnost je zároveň jeho potěšení (*hédoné*). A proto bdění, vnímání a myšlení jsou pro nás nejvýše libé a teprve skrze ně doufání a vzpomínání. Myšlení o sobě je však zaměřeno na to, co je o sobě nejlepší, a nejvyšší stupeň myšlení na to, co je nejlepší v nejvyšším stupni.

20 Sebe sama | však rozum myslí účastí (*metalepsis*) v myšleném, neboť myšleným se stává tím, že se dotýká a myslí; takže rozum (*nús*) a myšlené (*noéton*) jsou totéž. To, co je totiž schopno přijímat myšlené a podstatu, je rozumem, a ten je činný, když je má.

25 Proto je tento <činný rozum> ještě více než onen tím, co se považuje na rozumu za božské a nazírání (*theória*), je něčím nejslastnějším a nejlepším. Jestliže tedy bůh je stále v tak dobrém stavu (*eu echei*) | jako my někdy, je to podivuhodné jsoucno, je-li však v ještě lepším stavu, je ještě podivuhodnější. A opravdu jest.*

30 Je také životem, neboť skutečnost rozumu je životem a on je onou skutečností; skutečnost však je nejlepší a věčný život. Proto říkáme, že bůh je naprosto dokonalá, věčně žijící bytost. A tak bohu přísluší takový život a nepřetržitě | věčně trvání (*aión synechés kai adidios*). Neboť to je bůh.

Není však správné mínění[†] filozofů, jako pythagorovců a Speusippa, kteří se domnívají, že nejkrásnější a nejlepší není

v počátku, ježto prý také počátky rostlin a živočichů jsou sice příčinami, ale krásné a dokonalé prý se vyskytuje v tom, co se z těch počátků vyvine. | Neboť semeno pochází z něčeho jiného, co předchází a je dokonalé, a | toto první není semeno. Spíše je možno říci, že dříve než semeno je člověk, nikoli ten, jenž se ze semene vyvine, nýbrž jiný, z něhož semeno pochází.

Z toho tedy, co bylo řečeno, je zřejmo, že je věčné a nehybné jsoucno, jež je od | smyslové oblasti odloučeno.

Ukázali jsme však také,[‡] že toto jsoucno nemůže mít velikost, nýbrž že je nedílné a nedělitelné. Neboť působí hybně po neomezený čas, nic omezeného však nemá neomezenou sílu. Ježto pak každá velikost je buď neomezená nebo omezená, z uvedených důvodů nemůže | mít velikost omezenou, a neomezenou proto ne, poněvadž vůbec nemůže být žádná neomezená velikost. Je také zřejmo, že nepodléhá žádnému působení (*apathes*) a je bez proměny (*analloiáton*). Všechny ostatní způsoby pohybu jsou pozdější než pohyb místní.

Tím je objasněno, proč tomu tak jest.

8. Ostatní nehmotné podstaty

15 Nelze však pominout otázku, zda se má uznávat jenom jedna taková podstata či více, | a kolik. Také se musíme zmínit o názorech jiných filozofů, že o počtu těch podstat neřekli nic určitého. Nauka o idejích neobsahuje zvláštní zkoumání této otázky. Neboť hlasatelé této nauky prohlašují, že ideje jsou čísla, mluví však o číslech jednou tak, | jako by jich bylo neomezené množství, podruhé tak, jako by se omezovala na desítku. O tom však, proč je čísel právě takový počet, neříká se nic s přesvědčivým odůvodněním. My však o otázce musíme pojednat podle zjištěných základů a podle dosavadního určení.

Počátek totiž a to, co je ze jsoucen první, jsou nehybné jak o sobě, tak ve | svých vztazích (*kata symbebékos*) a způsobu-

jí první pohyb, věčný a jeden. Ježto však pohybované* musí být pohybováno něčím a první hybný činitel musí být o sobě nehybný (*próton kinún akinéton*) a věčný pohyb musí pocházet od věčného, jednotný (*mia*) od jednotného (*hen*), a ježto vidíme, že mimo jednoduchý místní pohyb vesmíru (*to pán*),
 30 jenž podle našeho tvrzení pochází od | první a nehybné bytosti (*úsiá*), jsou ještě jiné věčné pohyby planet – neboť nebeské těleso, pohybované v kruhu, je věčné a bez zastávky, pro co důkaz byl podán ve *Fyzice* –, musí také každý z těchto pohybů být působen o sobě nehybnou a věčnou bytostí. Neboť přirozenost hvězd je věčnou podstatou, | a tak i hybný činitel je věčný
 35 a je dříve než pohybované, a to, co je dříve než nějaká podstata, musí být podstatou. Z uvedených důvodů je tedy zřejmo, že musí být zrovna tolik podstat | svou přirozeností věčných a o sobě nehybných a bez velikosti.

Je tedy zřejmo, že to jsou podstaty, a která z nich v témž pořadí,* odpovídajícím oběhu hvězd, je první a která druhá. Co se
 5 týče počtu oběhů, musíme uvážit výsledky matematické | nauky, jež je s filozofií nejvíce spřízněna, totiž astronomie. Neboť její pozorování směřuje sice k podstatě smysly vnímatelné, ale věčné, kdežto ostatní matematické nauky, například nauka o číslech a geometrie, nikterak neberou v úvahu podstatu.

Že tedy takových oběhů je více než obíhajících nebeských těles, je jasno každému, i když má o tom nepatrné znalosti.
 10 Neboť každá | planeta má více pohybů než jeden. O tom však, kolik jich právě jest, uvádíme názory některých matematiků, aby se představa mohla upnout k určitému počtu; ostatně však musíme jednak sami dále pátrat, jednak musíme zvidat u bada-
 15 telů, kteří o věci vědecky pojednávají, | a objeví-li se při tom zkoumání něco, co nesouhlasí s tím, co tu bylo dosud řečeno, musíme se při účtě k oběma stranám přidržet těch, jejichž zkoumání je přesnější.

Eudoxos* tedy tvrdil, že se oběh Slunce a Měsíce děje vždy ve třech sférách*; první pohyb prý je týž jako u stálic, druhý

jde | středem zvířetníku a třetí probíhá v šikmém směru šířkou zvířetníku; ale ta šikmost tvoří větší úhel u dráhy Měsíce než u Slunce. Ale planetám přisuzuje oběh ve čtyřech sférách, z nichž první a druhá prý se shodují s odpovídajícími | oběma
 25 sférami Slunce a Měsíce – neboť sféra stálic prý s sebou onáší všechny sféry a druhá, jež se pod ní otáčí středem zvířetníku, je prý všem společná <kromě první> –, třetí sféra všech planet má prý však své póly v čáře, jdoucí středem zvířetníku, a oběh čtvrté prý se děje ve směru čáry šikmo | k středu třetí sféry.
 30 Póly třetí sféry prý jsou u Venuše a Merkura společné, ostatní planety prý však mají každá svůj.*

Kallippos* podržel tutéž polohu sfér jako Eudoxos, to je totéž pořadí jejich vzdálenosti; co se však týče jejich počtu, přidělil sice planetám Jupiterovi a | Saturnovi právě tolik sfér jako
 35 onen, mínil však, že se Slunci a Měsíci musí přidat ještě dvě sféry, chceme-li jevy správně vyložit, ostatním planetám však po jedné.

Mají-li však uspořádání všech sfér | dostatečně vysvětlit
 1074* pozorované jevy, musí, a to o jednu méně,* být v každé planetě ještě jiné sféry, které první sféru planety, jež je hned pod nimi, obracejí a uvádějí zpět vždy do téže polohy <jako je první sféra všech ostatních planet>. Neboť jenom tak | je pro všechny
 5 možné provést oběhy planet.

Ježto tedy sfér, ve kterých se uskutečňuje oběh planet, je <v případě sfér Jupitera a Saturna> osm a dvacet pět <v případě zbytku> a z nich nepotřebují zpětného pohybu jenom ty, jimiž je pohybováno nebeské těleso nejnižše položené,* bude počet pro sféry dvou prvních planet šest zpětně otáčivých sfér, pro | dal-
 10 ší čtyři šestnáct, počet všech dohromady však, pohybujících a zpětných, bude padesát pět. Nepřisoudíme-li však Měsíci a Slunci pohyby, jež jsme uvedli, bude sfér dohromady čtyřicet sedm.

To je tedy asi počet sfér,* | takže důvodně je možno domnívat se, že stejně tak veliký je počet podstat, které jsou nehyb-
 15

nými počátky. Neboť mluvit tu o nutnosti budiž ponecháno zdatnějším.

Ježto však není žádného pohybu, jenž by jako k cíli nesměřoval k oběhu <nějaké> hvězdy, a ježto je třeba mít za to, že cílem je každá přirozenost a podstata, jež je neměnná (*apathés*) a o | sobě dosáhla vrcholu dokonalosti, není asi mimo tyto 20 žádná jiná podstata, nýbrž počet podstat nutně musí být takto veliký. Kdyby totiž byly ještě jiné, musely by pohybovat jako cíl oběhu. Ale je nemožno, aby byly ještě jiné oběhy než jmenované. To je možno důvodně | usuzovat z pozorování pohybovaných <těles>. Neboť je-li všechno pohybuující přirozeně pro pohybované a je-li každý pohyb pohybem pohybovaného, není patrně žádný pohyb sám pro sebe nebo pro nějaký jiný pohyb, nýbrž je jenom pro hvězdy. Neboť kdyby jeden pohyb byl pro jiný pohyb, musel by tento být zase kvůli něčemu jinému. A tak, ježto se nemůže postupovat bez konce, | musí cílem 30 každého pohybu být nějaké božské těleso, pohybuující se na nebi.

Je zřejmo, že je <jenom> jedno nebe. Neboť kdyby jich bylo více, jako je více lidí, byl by počátek pro každé co do druhu jeden, co do počtu by jich však bylo mnoho. Avšak všechno, čeho je na počet mnoho, má látku. Neboť jeden a týž pojem, 35 například „člověk“, | náleží mnohým, Sókratés však je jeden. První bytnost (*to ti ên einai*) však látku nemá. Neboť je skutečností (*entelecheia*). Je tedy pojmem i počtem první nehybný hybatel jeden. Proto je jenom jedno také to, co je stále a nepřetržitě pohybováno. Je tedy jenom jedno nebe <čili svět>.*

1074^b Předkové z dávných a pradávných dob zanechali potomstvu v rouše mytickém učení, že to jsou bohové a že božstvo objímá celou přírodu. Ostatní pak k tomu v mytické podobě bylo 5 přidáno k přemlouvání množství a | aby se zajistilo zachování zákonů* a obecné blaho. Neboť se tu učí, že bozi mají lidskou podobu a také podobu mnoha jiných živých bytostí, a ještě i jiné věci, jež s tím souvisejí a jsou stejné s tím, co bylo řeče-

no. Jestliže z toho učení vyloučíme jenom to první a podržíme-li právě to, víru, že bozi jsou první podstaty, musíme to učení | pokládat za božské; a ježto pravděpodobně každé umění a každá filozofie byly dle možnosti vynalezeny a pak opět 10 zanikly,* můžeme asi i v oněch názorech vidět zbytek dřívější moudrosti, který se zachoval až do přítomné doby. Jenom tak tedy je nám zjevná víra otců a podání dávných dob.

9. Myšlení boha

Co se však týče rozumu, jsou tu ještě některé nesnáze. Neboť, 15 jak se zdá, rozum z toho, co se zjevuje, je nejbožštější. Přece však obsahuje některé nesnáze, má-li se určit, čím to je, že může být takto.

Nemyslí-li totiž nic, co je pak na něm vznešeného (*to semnon*)? Vždyť by se choval jako spící. Jestliže však myslí, ale jeho myšlení řídí něco jiného – neboť potom by jeho | podstata 20 nebyla myšlením, nýbrž pouhou schopností k němu –, nemůže asi být nejlepší podstatou. Neboť jeho hodnota (*to tímioton*) záleží v myšlení.

Dále však, ať jeho podstata je v schopnosti rozumu nebo v myšlení, je otázka, co myslí. Zřejmě buď sebe sama nebo něco jiného; jestliže něco jiného, buď stále totéž, nebo jiné. Je pak v tom nějaký rozdíl či není, myslí-li se krásné, nebo to, co se namane (*to tychon*)? | Nebo je to nemístné přemýšlet o některých 25 věcech? Je tedy zjevno, že myslí to, co je v nejvyšší míře božské a vznešené a přitom nepodléhá žádné změně. Neboť by to byla změna k horšímu a byl by to již jakýsi druh pohybu.

Předně tedy, kdyby rozum nebyl myšlením, nýbrž pouhou schopností, bylo by pro něho nepřetržitě (*syneches*) myšlení 30 pravděpodobně spojeno s námahou. Potom by zřejmě | něco jiného než rozum mělo větší hodnotu (*to tímioteron*), totiž myšlené (*to noumenon*). Neboť schopnost myslet a myšlení náležejí

také tomu, kdo myslí věci nejnepatrnější (*to cheiriston*). A tak je-li třeba tomuto se vyhýbat – neboť je také lépe mnohé nevidět než vidět –, nebylo by myšlení nejlepší. Tedy rozum myslí sebe sama, jestliže je něčím nejdokonalejším a <jeho> myšlení je myšlením <jeho vlastního> myšlení* (*noésis noéseós*).

35 Zdá se však, že vědění, vnímání, mínění a přemýšlení míří vždy k něčemu jinému, k sobě samému jenom mimochodem (*en parergó*). Dále, je-li něco jiného myslit a být myšlen, které z nich je příčinou <stavu>, že mu náleží dobré (*to eu*)? Není přece totéž být myšlením a být myšleným.

1075* Nebo je snad | někdy vědění totožné s věcí (*prágma*)? U věd poietických je věcí podstata a bytnost, odezírá-li se od látky, u teoretických pojem (*logos*) a myšlení. Ježto tedy myšlené a rozum nejsou různé u toho, co nemá látku, budou totéž

5 a | myšlení bude jedno s myšleným.

Zbývá tedy ještě nesnáz, zda totiž myšlené je složené.* Neboť by se pak mohl <rozum> měnit při přecházení od jedné části k druhé. Avšak všechno, co nemá látku, je nedělitelné. A tak jako se chová lidský rozum, tedy rozum složené bytosti, ve zcela určitém čase – neboť nenalézá dobro v té nebo oné části, nýbrž uchopuje nejlepší, které je něco zcela jiného než to, co je rozděleno v části –, tak se | chová <božské> myšlení sebe sama po celou dobu.

10. Přehled odchylných názorů a jejich vyvrácení. Řád a jednota světa

Je však třeba ještě zkoumat, jakým způsobem přirozenost obsahuje dobro a to nejlepší, zda jako něco odloučeného a pro sebe, či jako řád <přírody>. Anebo oběma způsoby jako vojsko? Neboť tu dobro je v řádu a pak je představuje také vojevůdce, a tento | především. Vždyť vojevůdce není proto, že je řád (15 *taxis*), nýbrž tento je proto, že je onen.*

Všechno je nějak sestaveno v společný řád,* i když ne stejně, například ryby, ptáci, rostliny. A věci se nechovají tak, že by jedna k druhé neměla vztah, ale právě naopak. Neboť všechno je uspořádáno vzhledem k jednu (*pros hen*). Je to tak jako v domácnosti, kde svobodným | nejméně je dovoleno jednat podle libosti, ale všechno nebo alespoň většina toho je stanovena, kdežto otroci a domácí zvířata jenom málo mají konat pro obecné <dobro> a vedou si většinou podle libosti. Původ toho je totiž přirozenost každého z nich. Chci říci, že všechny <věci> mají nutně sklon rozlišit se, ale z jiného hlediska opět jsou takové, že mají | sklon podílet se na celku.

Nesmí nám však ujít, které nemožnosti (*adynata*) a nesmyslnosti (*atopa*) vyplývají pro ty, kdo mají o tom jiné mínění,* a co tvrdí ti, kdo mají správnější názor, a která tvrzení vedou k nejmenším nesnázím.

Všichni filozofové si představují, že všechno vzniká z protiv. Ale nevysvětlují správně, ani co myslí slovem „všechno“, ani co znamená říčení „z protiv“, ani jak | z těch protiv věci vznikají.

30 Neboť věci, jež jsou si protivné, nepůsobí na sebe navzájem. My však tuto nesnáz řešíme přesvědčivě tím, že je ještě něco třetího. Druzí však látku činí jedním článkem protiv,* jako ti, kteří ji činí nestejným pro stejné nebo mnohost látkou pro jedno. Ale i to se řeší tímž způsobem. Neboť látka podle našeho názoru není protivou ničemu.

Dále | by všechno mělo účast v tom, co je špatné, kromě jed- 35 na. Neboť zlo samo je podle nich druhým z prvků. Jiní však nechápou dobro a zlo ani jako počátek; a přece ve všem především dobro je počátkem.* Druzí mají sice pravdu v tom, že dobro pokládají za počátek, ale zase neříkají, | jak dobro je počátkem, zda jako účel, či jako hybný činitel nebo jako tvar. Podivný je však také způsob, jak dobro počátkem činí Empedoklés. Dobro je prý totiž láska. Ta je však počátkem jak hybným, ježto 1075* spojuje, tak i látkovým, ježto je částí směsi. Ale i když totéž mimochodem | může být počátkem jako látka a jako hybný, 5

působící činitel, přece pojem obou není týž. V kterém významu tedy láska má být počátkem? Podivné je také tvrzení, že by svár byl něčím, co nepodléhá zániku, jenž je právě přirozeností zla. Anaxagorás zase činí dobro počátkem ve smyslu hybné příčiny; neboť <podle něho> rozum působí pohyb; ale působí jej za jiným účelem, který musí být něco jiného, leda že by to chápal tak jako my, | to jest, že například lékařství je v jistém smyslu zdravím. Přitom je zvláštní také to, že dobru a rozumu nedal žádnou protivu.*

Všichni filozofové, kteří své učení zakládají na protivách, nedovedou těch protiv správně využít, nevede-li je někdo. Také nikdo nevysvětluje, proč jedny věci jsou pomíjející (*ftharta*), druhé nepomíjející. Neboť všechno jsoucí podle jejich názoru vzniká z týchž počátků.

Dále | jedni odvozují jsoucno z nejsoucna, druzí,* aby nebyli nuceni tvrdit to, činí všechno jedním (*hen*). Mimoto nikdo neříká, proč má být stálé vznikání¹ a co je jeho příčinou. Také u těch, kdo stanovují počátky dva, musí být ještě jiný nadřazený (*kyriótera*), jako i zastánci idejí musí uznávat ještě jiný, mocnější (*kyriótera*) počátek. Neboť proč věc zrovna tehdy a tehdy měla v idejí účast, anebo | proč ji má právě teď (*metechi*)? A ostatní musí uznávat protivu moudrosti a nejvyššího vědění, my však nikoli. Neboť první počátek nemá žádnou protivu. Vždyť všechno protivné má látku, a ta je jimi v možnosti. Nevědomost je protivou <moudrosti a vědění> a vztahuje se k tomu, co je <její> protivou. Ale to, co je první, nemá žádnou protivu.

A kdyby nebylo nic vedle | smyslových věcí,² nebylo by <prvního> počátku, řádu, vzniku a nebeských těles, ale každý počátek <by vyžadoval> další počátek, jak to nalézáme u všech fyziků a teologů.

Kdyby však byly ideje nebo čísla, nebyly by příčinou ničeho, a kdyby se to nechtělo připustit, jistě by alespoň nebyly příčinou pohybu. Dále, jak by velikost a nepřetržitost mohla vznik-

nout z toho, co nemá velikosti? Neboť číslo neučiní nic | nepřetržitého (*syneches*), ani jako hybný činitel, ani jako tvar.

Ale také žádná protiva nemůže být ze sebe činným (*poiétikon*) a hybným (*kinétikon*) počátkem. Neboť by mohla také nebýt. Činnost je však pozdější než schopnost. Tedy věci by nebyly věčné. Ale jsou. A tak je nutno z těch předpokladů něco odstranit. Jak, bylo řečeno již dříve.

Dále nikdo neříká nic o tom, co činí z <každého z> čísel jedno nebo | duši a tělo a vůbec tvar a věc; ani není možno říci to, neřekne-li se, jak to činíme my, že to působí hybný činitel.

Ti pak, kdo za první pokládají matematické číslo a potom uznávají vždy další jinou podstatu a | pro každou jiné počátky,³ veškerenstvo činí nesouvislejícím sledem – neboť bytí nebo nebytí jedné podstaty neznamená nic pro druhou – a docházejí k mnoha počátkům. Ale věci nechtějí být spravovány špatně.

*Nedobrá vláda je mnohých – jen jeden vladařem buď!*⁴